

על צורה ותוכן, הווה ועבר בבלשנות בלא גבולות

אריאל ששה-הלוי

בהשוותו את האמהארית לטורקית. שכן פיזיונומיה זו איננה כבולה כלל על ידי מהות צורנית או חומרית שבעבר; הנושא הכינוי בגופי הנסתר בקופטית הוא כינוי רומז שיוחד למסמן הנושא הכינוי בסוג משפט זה מאז המצרית הקדומה ביותר של האלף הרביעי לפני הספירה. בוולשית בינונית *yw* - הוא, היא, הם - או זה, זאת בעברית ישראלית עכשווית - בפרהיסטוריה של משפט שמני וולשי היה כנראה צורת הווה של הפועל 'היות', אוגד פועלי במסגרת משפט פועלי. זו הגמישות הנפלאה בהתפתחות הלשון המאפשרת תסריטים רבים כל כך של השפעות בין-לשוניות והשתנות מתוך פעולת גורמים פנימיים - גמישות הנובעת בבסיסה מן השרירותיות המפורסמת שבזיקה בין מסמנים למסומנים שבתודעה ולתופעות העולם באותה רשת דיסטינקטיבית שמטילה לשון נתונה על המכלול האונטולוגי - אך גם מן הכאוטיות המובנית שהיא אולי סימן ההיכר האמתי ללשון הטבעית. ואולם, הצורה המרכיבה עצמה - היחידה שהיא חלק מן הדגם הכולל שהוא המרכיב האמתי של המערכת הלשונית - אינה אלא אשליה מטעה, דג-מלוח-אדום ("*superstition de la forme*") קרא לאשליה זו (Charles De Boer): הצורה מקבלת את משמעותה, את ערכה (סוסיר) מהקשריה הסינטגמטיים והפרדיגמטיים: אם להתייחס לדוגמה הוולשית, הרי ניוודו הנקי והיפה בוולשית בינונית של המשפט השמני המשמש לפרדיקציה של תכונה אינהרנטית, מהותית ומוחלטת לדגם אחר, שבו משמש שם עצם או תואר נשוא אדורביאלי (בצרוף מילת היחס ב') של פועל ישות דווקא, והפרדיקציה - של סטטוס ותפקיד או של תכונה נרכשת ובת חלוף.

להלן אתמצת כמה עקרונות בסיסיים - פרספקטיבות התבוננות - במתודולוגיה של החקר המדעי של הלשון. עקרונות אלו אינם חדשים כלל, וניסחו אותם כבר למשל De Saussure בתחילת המאה שעברה והומבולדט במאה ה-18, אלא שיישומם נתקל שוב ושוב במחסומים ובאבני נגף של דעה קדומה והרגלים שגויים המשבשים את הראייה המדעית המדויקת. צר לי לומר שהבלשנות הסטרוקטורלית התיאורית האמפירית - השמה לה למטרה מיפוי מלא, מדוקדק ומדויק ולא-רדוקטיבי של הקוד הלשוני של לשון זו או אחרת; הבלשנות שעל אף השתייכותה המסורתית למדעי הרוח קרובה בשיטותיה ההוריסטיות למדעים המדויקים - עדיין חייבת לכלות את כוחותיה במאבקים אידאולוגיים על שיטות מחקר בסיסיות.

אדגים תופעה לשונית מעניינת במשפט השמני והבעת הנושא הכינוי בו. בוולשית בינונית: *negesswl yw, yw-gwreic yw-hi*, אשתי היא (בעברית מקראית - אחותי היא - של אברהם בספר בראשית), זאת אשתי (בעברית עכשווית); שליח הוא. בקופטית: *ourrô te, psah pe* המורה הוא (כלומר, זה המורה), המלכה היא (היא מלכה): אדון במקצת השלכותיו התאורטיות של האלמנט המתורגם כאן 'הוא', 'היא' ו'הוא' - כינוי הנושא במשפטים האלה.

מחד גיסא, הצורה - בשונה מן המהות החומרית, דהיינו ההתארגנות הצורנית בהווה כלשהו של יסודות בלשון - היא ארשת פניה המיוחדת לה והמייחדת אותה. על פיקנטיות המתח בין ארשת פנים זו ובין 'מטענה הגנטי' של לשון עמד לפני כארבעים שנה ח"י פולוצקי

שנים רבות, באירופה - הקלטית (גניאולוגית, תתיקבוצה של ההודו-אירופית), ובאפריקה - המצרית העתיקה לתקופותיה, עד לקופטית. על קווי הדמיון הבולטים בין הקבוצות האלה (ולמצרית מצטרפות הלשוניות הברבריות, הנובית ועוד) העירו מלומדים מאז תחילת המאה העשרים (הראשון היה הפילולוג הוולשי Sir John Morris Jones), כאשר חקר המצרית ולשוניות אפריקה עדיין היה בחיתוליו.

מה נותנת לנו הבדיקה ההשוואתית? אם תבוא בדיקה כזאת בעקבות ומתוך תיאור מדוקדק ומיפוי מלא ברזולוציה מרבית ובלא רדוקציה, כשאין (במקבעים הסופיים) א-פריורי וסובייקטיבי, אך יש ניסוי ממש, שכל איש יכול לאשרו או להפריכו בעקבות חזרה עליו - בהשוואה של דמיונות והבדלים, ודווקא בהיעדר קשר סיבתי בין הראשונים - אני סבור שגם הבלשנות תזכה לאותה הארה שהעניקה לנו מאז ומעולם ההשוואה, ובעקבותיה המיון הטיפולוגי במדעים המדויקים ומדעי האדם - והיא הבנה ויכולת תובנה מוגברת הן בתופעת הלשון הספציפית והלשוניות הספציפיות הן בראייה הכוללת, שעדיין היא מהוססת מאוד במדע הלשון, לקראת הבנה אמיתית של יכולתו הלשונית של האדם.

mynet ý wýta. Agwedy
ý böyta kýttaf. Je heb ýn
teu póyll ni aabn ýz ýni/
uer ý buam doe ý penn
ýz ozffed. Athidý heb ef
wzth vn oy uakóyueit
dóg gennýt ý march ký/
ntaf abýpých ýny máys.
ahýnný abnaeth ý ma/
kóyf. Ýz ozffed a gýzhýf/
fant ar march ganthunt.
Ac val ý býdýnt ýn eifte.
wýnt abelýnt ýweic ar
ýz vn march ar vnúfc
amdanei ýn dýuot ýr
un fozd. Ýlýma heb ý pó/
ýll ý uarchoges doe. bid
paraft. heb ef was. ewýbot
póyf ý hi. Arglýd heb
ef mi abnaf hýnný ýn
llaen. Ar hýnný ý uar/
choges adoeth gýberbýn
ac wýnt. Sef aozuc ýma/
kóyf ýna ýfkýnnu ar
ý march achýnn daruot
idaó ýmgueiraó ýny
gýfrýy neir rý adoeé
hi heibaó achýnnóll ý
rýgthunt. Amgen urýs
gerdet nit oed genthí
hi noz dýd gýnt. Ýnteu
agýmerth rýgyng ý
gan ý uarch ac ef adý/
býgei ýz araued ýker/
dei ý uarch ýz ýmozdíe/
dei ahi. A hýnný ný thý/
gýwýs idaó. ellóg ý uarch
aozuc wíth auwýneú nýt
oed nes idi ýna nochýnt
bei ar ý gam a phei wýaf
ý lladei ef ý uarch pella/
f uýdei hitheu ewthaó ef.
ý cherdet hitheu nit oed
uóy no chýnt. Caný welas
ef týgýab idaó ehýmlit
ýmchóelut abnaet adý/
uot ýn ýdoet póyll. Arg/
lýd heb allu
gan ý march amgen noc
abeleifti. Mí abeieis heb
ýnteu ný thýkýa ý neb
ý herlit hi. ac ý rof í aduó
heb ef ýd oed neges idi
wzth rei oz maes hún.
pei gatteei wíthpóyíthi idi
ý dýwédu. a ni aabn par/
th ar llýs. Ýr llýs ýdoeth/
ant athzeulaó ýnos hon/
no aozugant dówý gerdeu
achýuedach ual ý bu llo/
nýd ganthunt. Athranno/
eth diuýzru ý dýd abna/
ethant ýny oed amfer z/
mýnet ý wýta. Aphan
daruu udunt ý býdý pó/
ýll adýwot. Mae ýz ýni/
uer ý buom ni doe ac ech/
toe ým penn ýr ozffed.
Ílýmma arglýd heb ó/
ýnt. Abn heb ef ýz ozffed
ý eifte athitheu heb ef
wzth was ýuarch kýfrýya/
15 Peniarth MS. 4 16

כתב יד של המביוגיון (ולשית בינונית)
כתב יד "הספר הלבן של Rhydderch", המאה ה-14

בוולשית בינונית: mab y dynyon mwyn yw, a-wyt-uorwyn-di? במשפט שמני: האם את בתולה? הוא בן למשפחה אצילה. ac oed yn uorwyn. בדורביאלי: שמו מוכן, מוכן לו שם; וכבתולה (נערת חיק) שימשה קיוויון. ואותו הניגוד עצמו בקופטית: ourro pe, ourro te. משפט שמני: מלך הוא (נאמר על אלוהים), מלכה היא (נאמר על הכנסייה) - המלכות היא תכונתם: fo n-ro. משפט אדורביאלי (ושוב ביצרוף מילת היחס ב-): הוא מלך (דהיינו הוא מולך בהווה, הוא מכהן כמלך/ בסטטוס של מלך): מאידך גיסא, גם ההווה, צילום ה- still הסינכרוני, גם הוא אשליה או פיקציה, כיוון שמצב לשוני נתון כולל תמיד את עברו ואת עתידו: תופעותיו בחלקן מוזרות כנתוחת רגל מושטת או זוות ראש תמוהה המקבלות מובן כשמניעים אותן בדינמיקה של התפתחות דיאכרונית. אך כל אלמנט, צירוף אלמנטים וקטגוריה במערכת הלשונית מקבלים עומק הולוגרפי כשמאירים אותם בממדם ההיסטורי - וכמובן אין להחליף זאת בתחושת הלשון של הדובר והשומע, המצפין והמפענח, שבתפקודם אינם ערים לעברה של המערכת שהם משתמשים בה אלא במובנים האוטוביוגרפיים והאינטרסקטואליים של ההיסטוריה. מבחינה זאת מעניין שאותו נושא כינוי yw בוולשית בינונית, שהיה צורת נוכח של פועל ההווה, חוזר לגלות סימני פועליות בוולשית מודרנית בגלותו צורות נטות גוף ומספר (yw-ef, yw-hi) ובעיקר בהופיעו בתוך בין נושא לנשוא: שמי הוא אדוארד ויליאמס, fy enw Edward Williams; yw וכן בהופעת אלמנטים לא שמניים כנשוא הדגם: כאן עשויה האנגלית - שזה זה מאות שנים עוטפת את הוולשית מבחינה גאוגרפית, פוליטית וחברתית - להיות גורם פעיל לשינוי שיש לו פוטנציאל ואף ניצניו קיימים במערכת הוולשית מאז ומעולם. אותו ניגוד פרידגמטי של המשפט השמני והאדורביאלי כמעט נעלם מן העין האתנוצנטרית-אנגלוצנטרית של עיקר הספרות הדקדוקית הקלטית הרואה רק פועל הווה be במקום שהן לוולשית הן למצרית אין כזה, אך יש אותם דגמי פרדיקציה שמנית שהזכרתי (בהם אלמנט ישות כגון 'יש' בעברית).

עוד פרספקטיבה מרתקת ומורכבת היא הפרספקטיבה ההשוואתית. ידועה לכול ההשוואה הגניאולוגית (השוואת משפחה של לשונות) - שהיא בעייתית בגלל המרכיב הטאטולוגי, שרירותי, סובייקטיבי וסלקטיבי הבנוי לתוכה, שאינו מפריע פחות מתואמיו בחקר הביולוגיה ההתפתחותית. ידועה גם תופעת האגד הלשוני, שבו סמיכות גאוגרפית לאורך זמן מקרבת את ההתארגנות הצורנית של לשונות שכנות ממשפחות או תת-משפחות שונות זו מזו. דוגמה בולטת היא הטיפוס הלשוני המכונה מערב או צפון-מערב אירופאי, וכמובן האגד הבלקני ואחרים. אך אתיחס דווקא להשוואה טיפולוגית מבנית - של תת-מערכות וקטגוריות ולא של צורות בודדות - בלשוניות שאין לנו כל ראייה בתיעוד הכתוב או בהיסטוריה הידועה - ושהיו אי פעם שכנות (ראה את מאמרו של פולוצקי העוסק באמהארית וטורקית). וכאן נפגשות שתי קבוצות הלשון הגדולות שאני עוסק בהן